

การศึกษาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย และอัตราผลตอบแทนของการลงทุนในทางธุรกิจของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

The Study of the Knowledge of Thai Traditional Medicine and Return from investing of Investment of the Folk Wisdom Learning Center, Thai Massage, Wat Kao Kaew Community, Muang, Tak

วีรพงษ์ สุท้าวัน ศิริอมร กาวีระ สิริณี ว่องวิไลรัตน์ ภคินี สารเสวก นันทนาวรรณ นันวิดา อุมารณย์ ชัยมาสพงษ์

290 วิทยาลัยผู้นำบึง ต.หนองบัวใต้ อ.เมือง จ.ตาก 63000 โทร. 055 515146

E-mail: vsuthawan@yahoo.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย และอัตราผลตอบแทนของการลงทุนในทางธุรกิจของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก เพื่อศึกษาอัตราผลตอบแทนของการลงทุนในทางธุรกิจ เพื่อส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยและการเผยแพร่นวัตกรรมให้กับชุมชนอื่นๆ และประชาชนที่สนใจทั่วไป และ เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือในการดูแลสุขภาพของชุมชนที่อยู่บนฐานขององค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย

ผลการศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทยชุมชนวัดเขาแก้ว พบว่าการนวดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้วนั้นใช้วิธีการนวดเพื่อสุขภาพแบบราชสำนัก มีประโยชน์ต่อสุขภาพ สามารถที่จะรักษาโรค และช่วยบรรเทาอาการเจ็บป่วยได้ โดยวิธีการนวดมี 2 รูปแบบคือ 1) การนวดเพื่อรักษา 2) การนวดเพื่อผ่อนคลาย โดยจะเริ่มจากท่าพื้นฐานเพื่อเตรียมกล้ามเนื้อก่อนที่จะถึงขั้นตอนการนวด 9 ท่า และเมื่อนวดเสร็จแล้วจะถึงขั้นตอนของการประคบสมุนไพรเพื่อเป็นการคลายเส้นหรือผ่อนคลายกล้ามเนื้อภายหลังจากการนวด โดยการประคบถูกประคบที่นึ่งจนร้อนไปตามจุดต่าง ๆ ของร่างกายที่ผ่านการนวดมาแล้ว

การพัฒนาวิชาชีพเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้ของครูสอนนวด ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว จะมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อนำมาเป็นครูผู้สอนนวดที่มีประสิทธิภาพแล้ว ยังได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดแผนไทยโดยถ่ายทอดให้แก่ บุคคลทั่วไปที่สนใจในการนวดแผนไทยให้มาเข้ารับการอบรม และผู้เข้ารับการอบรมไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ โดยผู้ที่รับการถ่ายทอดไม่จำเป็นต้องมีความรู้พื้นฐานใดเป็นพิเศษ

องค์ความรู้ของหมอนวด ประเมินได้จากกลุ่มเป้าหมายที่มาใช้บริการมีเป้าหมาย เพื่อบำบัดอาการปวดเมื่อยจากการทำงาน โรคข้อ โรคกระดูกเสื่อม และบางส่วนมีเป้าหมายนวดเพื่อการผ่อนคลาย ซึ่งพบว่าต่างก็มีความพึงพอใจในการให้บริการนวดของศูนย์ฯ เพราะสามารถรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น อาการเหนียว ล้า ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ เส้นเอ็นยึดเป็นพังผืด เป็นต้น

อัตราผลตอบแทนในการลงทุนนั้น สามารถที่จะมองได้ทั้งในรูปตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงิน ซึ่งในงานวิจัยนี้พบว่าอัตราผลตอบแทนที่เป็นรูปตัวเงินของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผน

ไทย รายได้ต่อคน ประมาณ 4,000-5,000 บาทต่อเดือน ส่วนอัตราผลตอบแทนที่ไม่ใช่รูปตัวเงินนั้น พิจารณาจากความพึงพอใจของผู้ให้บริการ พบว่าผู้ให้บริการมีความพึงพอใจต่อการให้บริการอยู่ในระดับปานกลางเนื่องจากมีคู่แข่งทางการตลาด

ผลการสร้างนวัตกรรมองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่นวัตกรรมให้กับชุมชนอื่นๆ และประชาชนที่สนใจทั่วไปในรูปแบบของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ และซีดีรอม ในการศึกษาค้นคว้าความรู้การนวดแผนไทย

แนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือในการดูแลสุขภาพของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย พบว่าผู้แทนหน่วยงานที่จะสามารถผลักดันให้เกิดความสำเร็จในการสร้างภาคี ความร่วมมือของการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยมีความเห็นสอดคล้องกันว่าหน่วยงานที่จะสามารถผลักดันให้เกิดความสำเร็จในการสร้างภาคีความร่วมมือของการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยมีทั้งองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยทุกภาคส่วนควรมีการประสานการปฏิบัติระหว่างกัน แต่มีจุดเน้นที่การประสานงานระหว่างกันระหว่างองค์กรภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ซึ่งมีการรวมกลุ่มของผู้ที่มีความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยอยู่ก่อนแล้ว โดยส่วนราชการมีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงคอยสนับสนุนในด้านอื่น ๆ เช่น งบประมาณ การตลาด การจัดฝึกอบรม และเพิ่มเติมความรู้

คำสำคัญ: การแพทย์แผนไทย อัตราผลตอบแทนของการลงทุน ศูนย์การเรียนรู้

Abstract

The Study of the Knowledge of Thai Traditional Medicine and Return from investing of Investment of the Folk Wisdom Learning Center, Thai Massage, Wat Kao Kaew Community, Muang, Tak

The purpose of this study is to investigate the knowledge of Thai Traditional Medicine of the Folk Wisdom Learning Center, Thai Massage, Wat Kao Kaew Community, Muang, Tak, to explore the returns from investment, to permit furthering of the knowledge of Thai traditional medicine including disseminating innovation to other communities and the people. In

addition, the study investigated the approaches in creating cooperation and partnership between caring for people's health relating to the knowledge of Thai traditional medicine.

The findings of the study in terms of the knowledge of Thai traditional medicine showed that the The findings of the approaches of creating cooperation partnership of caring for people's health relating to the royal massage was employed in the Folk Wisdom the massage for physiotherapy and the massage for Learning Center, Thai Massage, Wat Kao Kaew Community, Muang, Tak. This type of massages is good for health. Moreover, it can help relieve and cure of illness. The massage aims for 2 types of treatment; that is, relaxing. The massage begins with the basic posture to cause the flexibility of muscles before all 9 postures of the massage. After finishing the massage, it is a process of the massage with an herbal compress to help the muscles cool down by applying the herbal compress around the parts of the body that has just been massaged.

In terms of the teaching profession, massage teachers of the Folk Wisdom Learning Center, Thai Massage, Wat Kao Kaew Community developed themselves continuously to become effective masseurs and masseuses. Additionally, the knowledge of Thai Traditional Medicine was taught to other people who are interested in Thai Traditional Medicine by both masseurs and masseuses without fees.

The knowledge of both masseurs and masseuses was evaluated from the samples that were served in the center and have arthritis and osteoarthritis. Some of samples also came to the center to be served for relaxing. The findings of the study were found that most users had satisfaction for service of the Folk Wisdom Learning Center, Thai Massage, Wat Kao Kaew Community.

In terms of the return from investing in the study, it is considered as an income and others. In the study, the return from investment of both masseurs and masseuses of this center when was considered as the income was found that one masseur or masseuse had income about 4,000-5,000 Baht per month. In terms of the return from investment that was not income, it was considered from the satisfactions of the users of this center. The findings found that the users of service were satisfaction because there were many marketing rivals.

The findings of creating innovation of the knowledge of Thai traditional medicine were employed to promote the center and disseminate innovation to other communities and the people through electronic materials, website, including CD-Rom. the substitutes of

each organization like the government, the individual, and the people had the opinion harmoniously can advance success of creating cooperation partnership of caring for people's health on the knowledge of Thai traditional medicine. All parts had the opinion that all of them should be coordinated by focusing on the community first that associated with the people who had the knowledge about Thai traditional medicine while the government became a supporter in terms of budget, marketing, including training.

Keywords: Thai Traditional Medicine, Return from investing of Investment, the Folk Wisdom Learning Center

1. บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ปัจจุบันสังคมไทยเกิดปัญหาความไม่สมดุลของโครงสร้าง การพัฒนาด้านสังคมที่เกิดขึ้นเนื่องจากผลกระทบของกระแส โลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลกระทบต่องานระดับบุคคล ครอบครัว และ สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางด้านสุขภาพและการสาธารณสุข ที่ประชาชนได้รับหลักประกันสุขภาพอย่างทั่วถึง ส่งผลให้การ เจ็บป่วยโดยรวมลดลง แต่กลับพบว่าการเจ็บป่วยด้วยโรคที่ป้องกัน ได้ ยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังพบปัญหาความ ไม่เป็นธรรมของการใช้บริการสุขภาพ ปัญหาประสิทธิภาพของ ระบบบริการสุขภาพ อีกทั้งในส่วนของการลงทุนด้านสุขภาพของ ประเทศไทยยังอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ คือประมาณร้อยละ 3.3 ของ ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (สุวรรณี คำมั่น, 2551 : 9 -11) [1] จึงไม่สามารถนำประชาชนไทยไปสู่การมีสุขภาพที่ดีถ้วนหน้าได้ ด้วยการพัฒนาขีดความสามารถหรือเทคโนโลยีทางการตรวจวินิจฉัย และ การรักษาพยาบาลของสถาบันทางการแพทย์ อันเป็นการ แก้ไขปัญหาโรคร้ายไข้เจ็บที่ปลายเหตุซึ่งเมื่อโรคเกิดขึ้นแล้วได้มาขอรับ บริการที่โรงพยาบาล แต่ในทางกลับกันถ้าประชาชนมีการดูแลสุขภาพ เช่นออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ รับประทานอาหารที่เป็น ประโยชน์ โรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ จะเกิดขึ้นน้อยหรือไม่เกิดขึ้น การ พึ่งพาเทคโนโลยีตะวันตกอย่างเกินความเหมาะสม ทำให้เราพึ่งพา ตนเองได้น้อยทั้งในระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับชาติ ระดับ ชุมชน ค่าใช้จ่ายสำหรับเทคโนโลยีราคาแพงเหล่านี้กำลังเป็นปัญหา สำคัญที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของชาติ การเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่าย ทางแพทย์และสาธารณสุขเป็นไปในอัตราที่สูงกว่าการเพิ่มขึ้น ของรายได้ประชาชาติ ขณะที่ค่าใช้จ่ายมูลค่ามหาศาลนี้กลับ ครอบคลุมการให้บริการประชาชนในชนบทเพียง ร้อยละ 10 -30 เท่านั้น (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และยงค์ศักดิ์ ตันติปัญญ, 2550 : 183 - 184) [2] การแพทย์แผนปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าเป็น อย่างมากในทุกด้านทำให้ผู้ป่วยที่เคยเสียชีวิตในอดีตรอดตายเป็น จำนวนมาก เช่น การผ่าตัดเปลี่ยนอวัยวะทำได้เป็นอย่างดี และเมื่อ มาถึงยุคปัจจุบันที่มีระบบธุรกิจการแพทย์เข้ามาเกี่ยวข้อง ดู เหมือนว่าค่าใช้จ่ายจะพุ่งสูงขึ้นจน น่ากลัว ไม่ว่าจะเป็นค่ายา ค่า เครื่องมือ และค่าบริการของบุคลากร และแม้ประเทศต่าง ๆ จะ พยายามจ่ายแทนประชาชนโดยระบบประกันซึ่งก็คือเงินภาษีของ ประชาชนที่จ่ายให้กับรัฐ อย่างไรก็ตามโรคและปัญหาสาธารณสุข

ดังกล่าวก็เกิดขึ้นกับคนเพียงส่วนน้อยของทั้งโลก ซึ่งไม่เกินร้อยละ 30 ที่เหลืออีกร้อยละ 70 ยังคงเจ็บป่วยจากการมีพฤติกรรมที่ผิดพลาดของตนเอง ทำให้ต้องเสียเวลา เสียเงินรักษาตนเอง และนอกจากนี้ยังมีโรคภัยอีกจำนวนมากที่เป็นโรคเรื้อรัง ซึ่งแม้จะพึ่งพึ่งเทคโนโลยีที่ทันสมัยแต่ก็ยังต้องการการดูแลหลังผ่าตัด และการฟื้นฟูสภาพร่างกาย และยังมีค่าใช้จ่ายอีกมาก และในที่สุดประเทศต่างๆทั่วโลก ก็ต้องแสวงหาทางเลือกเพื่อให้ชีวิตมีทุกข์น้อยที่สุด จึงทำให้ประเทศต่าง ๆ แสวงหาทางออกของตนเองด้วยการทดลองและเรียนรู้ที่จะใช้วิธีอื่นนอกกรอบเพิ่มเติมจากการแพทย์แผนปัจจุบัน (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, 2550 : 195 - 198) [3]

สำหรับประเทศไทยนั้นได้หันมามองตนเองว่ามีภูมิปัญญาใดบ้างที่จะมาช่วยในการเสริมสร้างสุขภาพ เช่น การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน ดังนั้นจึงควรมีการผสมผสานการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์พื้นบ้านประจำชาติของตนเองจัดให้เป็นการแพทย์เสริม (Complementary Medicine) ซึ่งต่อมาพบว่าการแพทย์เสริมและการแพทย์ทางเลือกกลายมาเป็นทางเลือกที่ได้รับความนิยมอย่างมากในปัจจุบันและยังเป็นกระแสความนิยมที่แผ่กระจายไปทั่วทุกมุมโลกอีกด้วย (เบญจพร กิ่งรุ่งเพชร, 2551: 206 - 207) [4]

การแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Medicine) เป็นวิถีการดูแลสุขภาพของคนไทย ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีไทยที่มีการนำสมุนไพรมาใช้ในรูปแบบอาหารและยา ในส่วนของการใช้เป็นยานั้น โดยการอบ การประคบ การนวด มีการวินิจฉัยโรคด้วยความเชื่อ แบบไทย มีองค์ความรู้เป็นทฤษฎีที่อาศัยพื้นฐานทางพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อทางพิธีกรรมและประสบการณ์ การใช้สมุนไพรในท้องถิ่น มีการเรียนการสอนการถ่ายทอดความรู้อย่างกว้างขวางสืบทอดมายาวนานหลายพันปี (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, 2550 : 9) [3] การแพทย์แผนไทยแขนงหนึ่งที่มีความสำคัญคือการนวดไทย การนวดไทยเป็นศาสตร์ดั้งเดิมของการแพทย์พื้นบ้าน เป็นศิลปะของการบำบัดอาการปวดเมื่อยและเจ็บป่วยจากสาเหตุตามการบิดเบือนกระดูกและกล้ามเนื้อต่าง ๆ ของร่างกายเพื่อปลดปล่อยอาการขัดข้องปวดเมื่อย ต่อมาค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นแบบแผนจากจุดที่กระจายกระจายในตำแหน่งต่าง ๆ ถูกค้นพบความสัมพันธ์และจัดระเบียบขึ้นเป็นระบบเส้นที่แทนการไหลเวียนของเลือดลมที่มีทิศทางที่แน่นอนการนวดเป็นศาสตร์ที่ซับซ้อนไม่เพียงแต่ใช้บำบัดอาการปวดเมื่อยเฉพาะที่แต่ยังสามารถนวดเพื่อการรักษาโรคที่เกิดกับอวัยวะต่าง ๆ ได้อีกด้วย ศิลปะการนวดของไทยนี้อาจเทียบได้กับการกดจุดและการฝังเข็มของจีน ที่ไม่เพียงแต่ใช้รักษาเฉพาะที่ หากแต่สามารถรักษาโรคและส่งผลถึง (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และยงศักดิ์ ดันติปัญญ, 2550: 192) [2]

การนวดไทยก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสุขภาพในด้านการส่งเสริมสุขภาพ การนวดช่วยปรับสมดุลธาตุทั้ง 4 ของร่างกาย ทำให้ระบบไหลเวียนเลือดดีขึ้น ช่วยยืดเส้นเอ็นที่ตึงให้หย่อนลง กล้ามเนื้อที่ล้าจากการทำงานจะผ่อนคลายลง ทำให้ระบบข้อต่อไม่ติดขัด ด้านการป้องกันโรคการนวดเป็นการส่งเสริมภูมิคุ้มกันโรค ช่วยให้ร่างกายหลังฮอโมนเอ็นโดฟินซึ่งเป็นสารสร้างสุขของร่างกาย ทำให้มีสุขภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงดี ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บได้ ด้านการรักษาเมื่อเกิดอาการปวดขัดตามเส้นเนื่องจากการติดขัดจากเลือดลมภายในร่างกาย การนวดจะช่วยให้อวัยวะปรับสมดุล ขจัดปฏิกิริยาความเจ็บปวดลงได้ ด้านการฟื้นฟูสภาพ ในโรคบางโรคอาจมีรอยโรคเกิดขึ้น การนวดจะช่วยฟื้นฟูซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดในโรคที่มี

ความพิการ หรือโรคที่มีความเรื้อรัง เช่น อัมพาต โปลิโอ สมองพิการในเด็ก เชาโสม โดยช่วยให้เอ็นกล้ามเนื้อข้อต่อนั้นกลับเข้าสู่สภาพเดิมเร็วขึ้น และสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสามารถประกอบกิจวัตรประจำวันช่วยเหลือตนเองได้ดีไม่เป็นภาระกับบุคคลในครอบครัว จะเห็นได้ว่าการนวดช่วยให้มีสุขภาพดี ป้องกันโรค ฟื้นฟูสมรรถภาพ โดยอาจไม่ต้องใช้ยาหรือการผ่าตัด นับได้ว่าการนวดไทย มีบทบาทสำคัญในการสาธารณสุขมูลฐาน ได้เป็นอย่างดี (อภิชาติ ลิมตยะโยธิน, 2550 : 5 - 6) [5] นอกจากนี้การนวดไทยยังก่อให้เกิดผลดีในทางเศรษฐกิจอีกด้วย ดังผลการศึกษาของยิ่งพร เจียรตระกูล (2548 : 81 - 83) [6] ที่พบว่าการนวดไทยก่อให้เกิดผลตอบแทนของธุรกิจสถานประกอบการนวดแผนไทยที่เปิดให้บริการมาเป็นระยะเวลานาน โดยมีกำไรจากการประกอบธุรกิจนวดแผนไทยตั้งแต่ร้อยละ 28.53 - 48.71 และผู้ให้บริการนวดแผนไทยจะมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 3,001 - 4,000 บาท

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นพบว่ารูปแบบการดูแลสุขภาพที่มีทั้งการแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์แผนไทย มีลักษณะเป็นทางเลือกทางการแพทย์ได้มากกว่าทางเลือกเดียว แต่การสร้างเสริมสุขภาพของคนไทยที่นำไปสู่การมีสุขภาพดีถ้วนหน้า ก็ไม่ควรตกเป็นหน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่ง ดังที่ ทิพวรรณ เรื่องขจร (2550 : 302) [7] ได้กล่าวถึงบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพของบุคคลและชุมชนว่ามีบทบาทของหน่วยบริการสุขภาพหรือกระทรวงสาธารณสุขเพียงลำพัง แต่จะต้องเกิดความร่วมมือผสานกันทั้งฝ่ายการเมือง นักวิชาการ ผู้สร้างองค์ความรู้ ผู้บริหาร ผู้นำชุมชน สื่อมวลชน และที่สำคัญคือประชาชนทุกคน ซึ่งประชาชนในชุมชนมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการส่งเสริมสุขภาพของตนเองและชุมชน ด้วยการตระหนักถึงความสำคัญของการมีสุขภาพการมีพฤติกรรมสุขภาพส่วนบุคคลที่ดี การเกื้อกูลกันในชุมชนและการตระหนักในความสำคัญของสิ่งแวดล้อมต่อสุขภาพแล้วช่วยกันรักษาและสร้างสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้เอื้อต่อสุขภาพให้เกิดขึ้นในทั้งในระดับชุมชน ประเทศ หรือ ระดับโลก ดังนั้น จะเห็นได้จากรายงาน สถานการณ์ การรับบริการด้านการแพทย์แผนไทยในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ ปี 2554-2550 ที่มีจำนวนผู้เข้ารับบริการเพิ่มขึ้นทุกปี

ดังนั้น ในทุกภูมิภาคของไทยจึงมีการให้บริการด้านการแพทย์แผนไทยทั้งในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐและดำเนินการโดยชุมชน กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทย จังหวัดตากเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีการให้บริการด้านการแพทย์แผนไทยซึ่งกระจายอยู่ในหลายพื้นที่ของจังหวัด สำหรับในพื้นที่อำเภอเมืองนั้นชุมชนที่มีการดำเนินการและเป็นที่ยอมรับกันดีในกลุ่มคนจังหวัดตากแห่งหนึ่ง คือ ชุมชนศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก ชุมชนดังกล่าวดำเนินการเกี่ยวกับการนวดแผนไทยมาเป็นเวลา 11 ปีแล้ว ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงการที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ของชุมชน จากความสำคัญของการนวดแผนไทยดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงเป็นเสมือนการปกป้องภูมิปัญญาการนวดแผนไทยที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมาให้คงอยู่คู่กับคนไทยตราบนานกาล และยังสามารถนำมาซึ่งเอกลักษณ์ทางการท่องเที่ยว การดูแลสุขภาพสุขภาพของคนทั้งในและนอกพื้นที่ และสามารถปรับปรุงเป็นแผนธุรกิจที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยและอัตราผลตอบแทนของการลงทุนในทางธุรกิจของศูนย์การเรียนรู้

ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาศักยภาพการแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

2.2 เพื่อศึกษาอัตราผลตอบแทนของการลงทุนในทางธุรกิจของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

2.3 เพื่อสร้างนวัตกรรมองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก และเผยแพร่นวัตกรรมให้กับชุมชนอื่น ๆ และประชาชนที่สนใจทั่วไป ในรูปแบบของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ และซีดีรอม เป็นต้น

2.4 เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือในการดูแลสุขภาพของชุมชนที่อยู่บนฐานขององค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย

3. แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิดการวิจัยและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 ภูมิปัญญาไทย

ทิพย์อนงค์ เลื่อนทิวทัศน์ และสุณี เลิศแสวงกิจ (2547 : 9) [8] กล่าวถึงความหมายของ ภูมิปัญญาไทยว่าหมายถึงองค์ความรู้ที่เป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่อวกเยยขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ภูมิปัญญาเกิดจากบุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ในการทำงานนั้น ๆ มากมาย เป็นความรู้ที่นำมาปฏิบัติ มีผลผลิต ที่เป็นรูปธรรมและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น เป็นความรู้ความสามารถที่สะสมมานาน เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุผลในตัวเองที่น่าศึกษา ควรอนุรักษ์สืบทอดต่อไป

3.2 การแพทย์แผนไทยและการนวดแผนไทย

สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข (2542 : 52-53) [9] กล่าวว่า การแพทย์แผนไทยเป็นการแพทย์แบบองค์รวม ซึ่งต้องพิจารณาปัจจัยเกี่ยวข้องควบคู่กันไปกับการรักษาในแบบต่าง ๆ ได้แก่

1. ปัจจัยซึ่งเป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนด ได้แก่ ธาตุเจ้าเรือน ฤดูกาล สุริยจักรวาล ฯลฯ มนุษย์ต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับปัจจัยหรือสมมติฐานต่าง ๆ ด้วยการกินอาหารสมุนไพร ยาสมุนไพร และการปรับปรุงพฤติกรรม

2. ปรับปรุงพฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุเกิดโรคทั้ง 8 ประการ คือ หลีกเสี่ยงการฝืนอิริยาบถ จนทำให้ร่างกายเสียสมดุล เพราะจะทำให้ธาตุทั้ง 4 แปรปรวนได้ การแก้ไข คือ การออกกำลังกาย การดัดตนด้วยท่าฤๅษีดัดตน (การจัดโครงสร้างให้เข้าที่ด้วยตนเอง) การนวดไทย (การแก้ไขปัญหากล้ามเนื้อเส้นเอ็นพิการต่าง ๆ) และการแก้ไขปัญหาลุสสุขภาพจิต ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องเน้นอย่างยิ่งโดยใช้หลักการธรรมานามัย ได้แก่

กายานามัย คือ การออกกำลังกาย การดัดตนด้วยตนเอง การกินอาหารให้ถูกกับธาตุกินแต่พอเหมาะ มีสติในการกิน การนอนดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท

จิตตานามัย คือ การฝึกสมาธิให้เข้มแข็ง จิตมีพลัง เกิดปัญญา เกิดความสุขสงบ จำทำให้เกิดความต้านทานโรคดีขึ้น มีพฤติกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพ ไม่ตามใจตนเองด้วยกิเลสและความอยาก คือ ตัณหา

ชีวิตตานามัย คือ การดำรงชีวิตด้วยทางสายกลาง เลี่ยงชีวิตชอบ ย่อมไม่เกิดความเครียด ไม่ผิดศีล รักษาศีล 5 ให้บริสุทธิ์ รักษาสิ่งแวดล้อมให้สะอาด สมดุลไปด้วยธาตุทั้ง 4 ภายนอก มีวินัย ไร้มลภาวะ

3. ใช้อาหารหรือยาสมุนไพร แต่งแก้เพื่อปรับให้ธาตุสมดุล

4. การรักษาด้วยการนวด อบสมุนไพร ประคบสมุนไพร และนึ่งหม้อเกลือ เป็นวิธีการ ที่นำมาเสริมการบำบัดรักษาด้วยการนวดไทยในการนวดถ้ามีอาการเจ็บปวดขัดตามข้อต่างๆ ของร่างกายหลายแห่ง หมอนวดจะให้ผู้ป่วยอบอุ่นตัวเสียก่อนแล้วนวดจุดที่เหลือ

การแพทย์แผนไทยเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นการแพทย์แบบองค์รวมซึ่งคนไทยในอดีตได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และถ่ายทอดกันมานับพันปี เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของคนไทย จึงควรที่จะได้มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของชาติต่อไป แพทย์แผนปัจจุบันควรมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล หันมาสนใจศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย เพื่อร่วมกันค้นหาสิ่งดีงามของการแพทย์ทั้งสองแผน และนำมาให้บริการแก่ประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดของคนไข้ การแพทย์แผนไทยการแพทย์องค์รวม จึงควรได้รับพิจารณาให้เป็นทางเลือกหนึ่งในยุคโลกาภิวัตน์

3.3 อัตราผลตอบแทนในการลงทุน

ยุพิน หนีใจเจริญ และคณะ ศักยภาพและความพร้อมการนวดแผนไทยในจังหวัดเชียงราย (2550 : 17) [10] การลงทุนในธุรกิจนวดแผนไทยเงินลงทุนแบ่งได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ 1. เงินลงทุนในสินทรัพย์ถาวร แบ่งเป็นการลงทุนในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ค่าตกแต่งสถานที่ เช่น ค่ากันห้อง ทาสี ทำประตูกระจกหน้าร้าน ฯลฯ

1.2 ค่าวัสดุอุปกรณ์เบื้องต้น เช่น เตียงนวดตัว เตียงนวดเท้า ชุดพนักงาน ผ้าปูที่นอน หมอนดมอบสมุนไพร ฯลฯ

1.3 ค่าเครื่องใช้สำนักงาน เช่น เครื่องปรับอากาศ โต๊ะเก้าอี้ โทรศัพท์ ฯลฯ

1.4 อื่น ๆ เช่น แผ่นพับประชาสัมพันธ์ลูกค้า

2. เงินทุนหมุนเวียน แบ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เช่น

2.1 ค่าเช่าสถานที่

2.2 ค่าสาธารณูปโภค เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์

2.3 ค่าพนักงาน

2.4 ค่าสมุนไพร ครีมนวด น้ำมันนวด ค่าซักผ้า

2.5 อื่น ๆ

แนวคิดของชนงกรณ์ กุณทลบุตร (2550 : 141 - 143) [11] ที่นำเสนอการคำนวณผลตอบแทนจากการลงทุนใน 2 ลักษณะ คือ

1. ผลตอบแทนโดยตรงของโครงการ พิจารณาได้จากรายรับจากการดำเนินงาน หักรายจ่าย หักค่าเสื่อมราคา เท่ากับผลตอบแทน (กำไร)

2. ผลตอบแทนที่มีลักษณะเป็นนามธรรม คือ ชื่อเสียง ภาพลักษณ์ ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ

ดนัย เทียนพุฒ (2543 : 14) [12] กล่าวว่า ความพึงพอใจ หมายถึงระดับการวัดความแตกต่างระหว่างประสบการณ์ของลูกค้า กับสิ่งที่ลูกค้าคาดหวัง

สมวงศ์ พงษ์สถาพร (2546 : 59) [13] กล่าวว่า ความพึงพอใจ หมายถึงการประเมินสินค้าหรือบริการนั้นๆว่าได้ตอบสนองความต้องการของตนได้ตามที่คาดหวังหรือไม่ ถ้าได้ตามที่คาดหวังไว้ลูกค้าจะเกิดความพึงพอใจ

3.4 การพัฒนานวัตกรรม

ทศนา แคมมณี (2545 : 419 - 420) [14] กล่าวถึง แนวทางการพัฒนานวัตกรรมไว้ดังนี้

1. การระบุปัญหา 2. การกำหนดจุดมุ่งหมาย 3. การศึกษาข้อจำกัดต่าง ๆ ก่อนคิดค้นนวัตกรรมขึ้นมา 4. การประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรม 5. การทดลองใช้ เมื่อคิดค้นหรือประดิษฐ์นวัตกรรมได้แล้ว 6. การเผยแพร่ เมื่อแน่ใจแล้วว่านวัตกรรมที่สร้างขึ้นมีคุณภาพและประสิทธิผลตามที่ต้องการ 7. การยอมรับหรือต่อต้านนวัตกรรม

3.5 การสร้างภาคีความร่วมมือ

พิรธ บุนยรัตน์ และคณะ (2554 : 38) [15] กล่าวถึงความหมายของเครือข่ายว่า เป็นกลุ่มหรือองค์กรที่สมัครใจในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ประสบการณ์ ระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และรูปแบบอื่น ๆ โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้างกันหรือสมาชิกที่มีความเป็นอิสระ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกัน ไม่กระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กร

3.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุชาวลี สุธกนิ้ง (2542 : 202-215) [16] ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อผู้บริโภคชาวไทยในการศึกษาการเลือกใช้บริการนวดแผนโบราณในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ชัชวาล สุวรรณเสวี (2543 : 25 - 31) [17] ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุน – ผลตอบแทนทางการเงินของโครงการโรงเรียน

แพทย์หญิงเพ็ญภา ททรัพย์เจริญ และคณะ (2544 : บทคัดย่อ) [18] ศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยการนวดไทย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้สู่ระดับนานาชาติ และสนับสนุนให้ประชาชนเกิดการพึ่งตนเอง

สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข (2545 : บทคัดย่อ) [19] ศึกษาองค์ความรู้ การนวดพื้นบ้านในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

นงลักษณ์ พรหมดีการ (2545 : 49 - 50) [20] ศึกษาผลของ

สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข (2546 : บทคัดย่อ) [21] ศึกษาประสิทธิผลและความพึงพอใจของผู้รับบริการด้านการนวดที่ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพแผนไทย กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2546

รักเกียรติ จิรินทร์ และคณะ (2547 : บทคัดย่อ) [22] ศึกษาการประเมินความพึงพอใจของผู้รับบริการการแพทย์แผนไทย : กรณีศึกษาสถานแพทย์แผนไทย ศูนย์สุขภาพชุมชนเมืองสงขลา โรงพยาบาลสงขลา

ยิ่งพร เจียรตระกูล (2548 : 80-83) [6] ศึกษาแนวทางในการพัฒนาธุรกิจนวดแผนไทยในเขต อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

รัชณี จันทร์เกษ และคณะ (2551) [23] ศึกษาการบูรณาการการแพทย์แผนไทย : บทบาทวัดกับการดูแลสุขภาพชุมชน

ชรินทร์ วรกุลกิจกำธร (2545 : 79 -81) [24] ศึกษาแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาการนวดแผนไทย ให้เป็นธุรกิจเพื่อสุขภาพสำหรับนักท่องเที่ยว

การนวดเพื่อการลดความวิตกกังวลของผู้ป่วยในหอผู้ป่วยวิกฤต ศัลยกรรม

ศุภกนิษฐ์ เหมะวรรณ (2545 : 106 - 111) [25] ศึกษาปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นในการเลือกใช้บริการนวดแผนโบราณในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข (2546 : บทคัดย่อ) [21] ศึกษาประสิทธิผลเบื้องต้นของการประคบสมุนไพรเพื่อบรรเทาอาการปวดกล้ามเนื้อ

4. วิธีการดำเนินงาน

4.1 ประชากรในการศึกษา

4.1.1 ผู้มารับบริการนวดแผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวด แผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก ซึ่งมีประชากรที่มาใช้บริการในช่วงเดือนมกราคมถึง เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2553 โดยเฉลี่ย 667 คนต่อเดือน (ข้อมูลจากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2553)

4.1.2 หมอนวดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทยชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก จำนวน 11 คน

4.1.3 ผู้นำของของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

4.1.4 บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือของการดูแลสุขภาพของชุมชนในจังหวัดตาก

4.2 กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

4.2.1 ผู้มารับบริการนวดแผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก ทำการศึกษาจำนวน 248 คน ซึ่ง กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากสูตรของ เคร็ชชีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) [26] ที่ความคลาดเคลื่อน 0.05 การสุ่มตัวอย่างผู้มารับบริการนวดใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Random Sampling)

4.2.2 หมอนวดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

4.2.3 ผู้นำของของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทยชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

4.2.4 บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือของการดูแลสุขภาพของชุมชนในจังหวัดตาก จำนวน 4 คน โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาจากการแนะนำของนักวิชาการของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก

4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

4.3.1.1 การสอบถามรูปแบบการนวดของผู้สอนนวด

4.3.1.2 การสอบถามหมอนวดเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนนวด

4.3.1.3 การสอบถามความพึงพอใจของหมอนวดต่อการทำงานในศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัด ตาก

4.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว แนวคิด วรรณกรรม ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ

4.4 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.4.1 เครื่องมือชุดที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบการนวดและการให้บริการเกี่ยวกับการนวดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก จำแนกเป็น 3 ชุดย่อย ดังนี้

4.4.1.1 แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบการนวดและการให้บริการเกี่ยวกับการนวดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

4.4.1.2 แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบเรียนนวดที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

4.4.1.3 แบบสอบถามเกี่ยวกับการรับบริการนวดที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

4.4.2 เครื่องมือชุดที่ 2 แบบสอบถามความพึงพอใจของผู้ใช้บริการของศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.4.2.1 ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

4.4.2.2 ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับระดับความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ

4.4.2.3 ส่วนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะต่อการให้บริการของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก โดยกำหนดรูปแบบเป็นแบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended)

4.4.3 เครื่องมือชุดที่ 3 เพื่อวัดอัตราผลตอบแทนในรูปของตัวเงิน คือ แบบฟอร์มการเก็บข้อมูลทางการเงิน รายรับ และรายจ่ายในการดำเนินธุรกิจการนวดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก

4.4.4 เครื่องมือชุดที่ 4 เพื่อวัดผลตอบแทนในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน คือ แบบสอบถาม ความพึงพอใจของหมอนวดต่อการทำงานในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.4.4.1 ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

4.4.4.2 ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับระดับความพึงพอใจของหมอนวดต่อการทำงาน

4.4.4.3 ส่วนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะต่อการทำงานในศูนย์ฯ โดยกำหนดรูปแบบเป็นแบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended)

4.4.5 เครื่องมือชุดที่ 5 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือของการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย

4.4.5.1 ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

4.4.5.2 ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับแนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือของการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย (ซึ่งมีลักษณะคำถามปลายเปิด)

5. ผลการศึกษา/การทดลอง

5.1 ผลการศึกษางานองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญา ชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก คณะผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ในสองเรื่องคือ รูปแบบการนวดและการให้บริการเกี่ยวกับการนวดของศูนย์ฯ

5.1.1 รูปแบบการนวด และการให้บริการเกี่ยวกับการนวดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก พบว่าการนวดของศูนย์ฯ เป็นการนวดแบบราชสำนัก ที่สามารถรักษาโรคได้โดยส่วนใหญ่เริ่มต้นที่การนวดเพื่อส่งเสริมสุขภาพเพื่อให้เกิดการผ่อนคลาย เช่น นวดตัว นวดฝ่าเท้า จากนั้นจะนวดเพื่อรักษา เช่น นวดกดจุด นวดบำบัดอาการเครียด ปวดหัว ภูมิแพ้ ท้องผูก ปวดหลัง ปวดกล้ามเนื้อต่าง ๆ การกดจุดนวดใช้เวลาประมาณครึ่งชั่วโมง อีกครึ่งชั่วโมงจะนวดประคบ ซึ่งการนวดเพื่อรักษาเกี่ยวกับการนวดเพื่อสุขภาพมีความแตกต่างกัน คือการนวดเพื่อรักษาจะนวดลงลึก แต่ถ้าเป็นการนวดเพื่อสุขภาพจะเป็นการนวดแบบผ่อนคลาย

5.1.2 พบว่ามีความพึงพอใจในการเข้ารับบริการในระดับ มาก ทุกด้าน (ค่าเฉลี่ย = 3.812, S.D.= .573) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย 3 อันดับแรกคือด้านราคา (ค่าเฉลี่ย =3.867, S.D. = .672) ด้านการให้บริการของหมอนวด (ค่าเฉลี่ย =3.832, S.D. = .565) และ ด้านสถานที่ (ค่าเฉลี่ย =3.820, S.D. = .534)

5.2 ผลการศึกษ้อัตราผลตอบแทนของการลงทุนในทางธุรกิจของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก อัตราผลตอบแทนในการลงทุน ในรูปของตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงินพบว่าอัตราผลตอบแทนที่เป็นรูปตัวเงินของศูนย์ฯมีอัตราเฉลี่ย 3,000 บาทต่อเดือน รายได้ต่อคน เฉลี่ย 4,000-5,000 บาทต่อเดือน และอัตราผลตอบแทนในการลงทุนที่ไม่ใช่ตัวเงินวัดจากความพึงพอใจของผู้ให้บริการ พบว่าผู้ให้บริการมีความพึงพอใจต่อการให้บริการ อยู่ในระดับปานกลาง

5.3 ผลการสร้างนวัตกรรมองค์ความรู้ เพื่อเผยแพร่ นวัตกรรมให้กับชุมชน และประชาชนที่สนใจทั่วไปในรูปแบบของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ และซีดีรอม

5.4 แนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือในการดูแลสุขภาพของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย ผลการศึกษพบว่ามีความเห็นสอดคล้องกันว่าหน่วยงานที่จะสามารถผลักดันให้เกิดความสำเร็จในการสร้างภาคีความร่วมมือของการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยควรมาจากทุกภาคส่วน โดยให้มีทั้งองค์กรภาครัฐ ซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สถานีอนามัย ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

สำนักงานพัฒนาชุมชน และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนภาคเอกชน และประชาชน

6. การอภิปรายผล

6.1 องค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว ใช้รูปแบบการนวดแบบราชสำนักที่สามารถรักษาโรคได้ โดยเริ่มต้นที่การนวดผ่อนคลาย นวดฝ่าเท้า นวดกดจุด นวดบำบัดความเครียด บำบัดอาการปวดหัว ภูมิแพ้และอาการปวดกล้ามเนื้อต่างๆ ทั้งนี้เพราะสอดคล้องกับแนวความคิดภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทย และรูปแบบการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ผู้นวดเรียนรู้สืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษมาถึงรุ่นลูกหลานหรือเป็นรูปแบบการเรียนรู้จากการบอกเล่า ซึ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบพื้นฐานอย่างเรียบง่าย

6.2 ผลการศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้ารับบริการของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว พบว่าผู้รับบริการมีความพึงพอใจในการเข้ารับบริการในภาพรวมอยู่ในระดับมาก แสดงว่าการให้บริการนวดที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้วได้ตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการอย่างทั่วถึง

6.3 ผลของการสร้างนวัตกรรมขององค์ความรู้การแพทย์แผนไทย เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ในรูปแบบของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ และซีดีรอม ซึ่งเป็นการนำเสนอองค์ความรู้ในรูปแบบที่ทันสมัย แปลกใหม่ และเป็นระบบมากขึ้น ที่จะช่วยให้การเผยแพร่องค์ความรู้ของการแพทย์แผนไทยให้คงอยู่และในชนบทเพียงร้อยละ 10 – 30 เท่านั้น (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ ยงศักดิ์ ตันติปัญญ. 2550 : 183 – 184) [2] แพทย์หลายมากขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการที่ดีและสร้างสรรค์ที่จะสืบทอดองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยให้คงอยู่ในสังคมไทยต่อไป

6.4 จากผลการศึกษาแนวทางการสร้างภาคีความร่วมมือ ในการดูแลสุขภาพของชุมชนขึ้นพื้นฐานขององค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยโดยการสัมภาษณ์ พบว่า บุคคลที่เกี่ยวข้องในแต่ละภาคส่วนมีความสนใจตรงกันและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน สามารถประสานงานกันได้ทั้งระหว่างองค์กรภาครัฐ เอกชนและประชาชน เพื่อก่อให้เกิดความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น มีการปรับปรุงและพัฒนาแนวทางการนวดแผนไทยให้คงอยู่คู่สังคมไทย และพัฒนาไปได้อย่างต่อเนื่องในอนาคตเพื่อพัฒนาการที่รวดเร็วในแวดวงการนวดแผนไทยต่อไป

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย และอัตราผลตอบแทนของการลงทุนในทางธุรกิจของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ **ประการแรก** เพื่อศึกษาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก **ประการที่สอง** เพื่อศึกษาอัตราผลตอบแทนของการลงทุนในทางธุรกิจของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดตาก **ประการที่สาม** เพื่อสร้าง นวัตกรรมองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทย ชุมชนวัดเขาแก้ว อำเภอเมือง

เมือง จังหวัดตาก และเผยแพร่นวัตกรรมให้กับชุมชนอื่นๆ และประชาชนที่สนใจทั่วไป ในรูปแบบของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ และซีดีรอม **ประการที่สี่** เพื่อศึกษาแนวทาง การสร้างภาคีความร่วมมือในการดูแลสุขภาพของชุมชนที่อยู่บนฐานขององค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย

ผลการศึกษาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทยชุมชนวัดเขาแก้ว พบว่าการนวดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทยชุมชนวัดเขาแก้วนั้นใช้วิธีการนวดเพื่อสุขภาพแบบราชสำนัก มีประโยชน์ต่อสุขภาพ สามารถที่จะรักษาโรค และช่วยบรรเทาอาการเจ็บป่วยได้ โดยวิธีการนวดมี 2 รูปแบบคือ 1) การนวดเพื่อรักษา 2) การนวดเพื่อผ่อนคลาย โดยจะเริ่มจากท่าพื้นฐานเพื่อเตรียมกล้ามเนื้อก่อนที่จะถึงขั้นตอนการนวด 9 ท่า และเมื่อนวดเสร็จแล้วจะถึงขั้นตอนของการประคบสมุนไพรเพื่อเป็นการคลายเส้นหรือผ่อนคลายกล้ามเนื้อภายหลังจากการนวด โดยการประคบถูกประคบที่นึ่งจนร้อนไปตามจุดต่าง ๆ ของร่างกายที่ผ่านการนวดมาแล้ว องค์ความรู้ของหมอนวด ประเมินได้จากกลุ่มเป้าหมายที่มาใช้บริการมีเป้าหมาย เพื่อบำบัดอาการปวดเมื่อยจากการทำงาน โรคข้อ โรคกระดูกเสื่อม และบางส่วนมีเป้าหมายนวดเพื่อการผ่อนคลาย ซึ่งพบว่าต่างก็มีความพึงพอใจมากในการให้บริการนวดของศูนย์ฯ เพราะสามารถรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น อาการเหนื่อยล้า ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ เส้นเอ็นยึดเป็นพังผืด เป็นต้น

อัตราผลตอบแทนในการลงทุนที่เป็นรูปตัวเงินของศูนย์ฯ รายได้ต่อคน ประมาณ 4,000-5,000 บาทต่อเดือน ส่วนอัตราผลตอบแทนที่ไม่ใช่รูปตัวเงินนั้น พิจารณาจากความพึงพอใจ

ของผู้ให้บริการ พบว่าผู้ให้บริการมีความพึงพอใจต่อการให้บริการอยู่ในระดับปานกลาง

ผลการสร้างนวัตกรรมองค์ความรู้เป็นการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่นวัตกรรมให้กับชุมชนอื่น ๆ และประชาชนที่สนใจทั่วไปในรูปแบบของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ และซีดีรอม

การสร้างภาคีความร่วมมือในการดูแลสุขภาพของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย พบว่าผู้แทนหน่วยงานที่มีความสนใจในการสร้างภาคีความร่วมมือของการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยมีทั้งองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยทุกภาคส่วนควรมีการประสานการปฏิบัติร่วมกัน ข้อเสนอแนะต่อการทำงานของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผนไทยชุมชนวัดเขาแก้วมีดังนี้

1. ให้มีการทำประชาสัมพันธ์เชิงรุกเพื่อให้ศูนย์เป็นที่รู้จัก และจะได้มีผู้มาใช้บริการมากขึ้น
2. ให้มีการเบิกค่าสวัสดิการได้ เหมือนสถานพยาบาลของรัฐบาลได้
3. ต้องการให้ท้องถิ่น ภาครัฐ และเอกชน ได้เข้ามามีส่วนร่วม และสร้างภาคีความร่วมมืออย่างจริงจัง

8. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือของผู้มีพระคุณที่ได้ให้ความช่วยเหลือซึ่งมีอย่างมากมาย ขอขอบพระคุณผู้บริหาร คณาจารย์ของวิทยาลัยชุมชนน้ำปิงทุกท่าน อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการวิจัยซึ่งดูแล ติดตาม และตรวจสอบ การดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพให้อย่างเต็มที่ รวมทั้งผู้ประสานงานของฝ่ายวิจัยและพัฒนาวิทยาลัยชุมชนน้ำปิง ที่มีความมุ่งมั่น ที่จะสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ให้มี

คุณภาพรองรับงานวิจัยระดับสูงต่อไปอย่างไม่ทอดทิ้ง และเครือข่าย
 วิจัยอุดมศึกษาภาคเหนือตอนล่าง โดยมหาวิทยาลัยนเรศวร (แม่
 ข่าย) ผู้ที่สนับสนุนด้านงบประมาณ ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่าง
 สูง และขอขอบคุณ คณะนักวิจัยทุกท่านที่ทำงานวิจัยอย่างมุ่งมั่น
 พยายามทั้งร่างกาย แรงใจ ในอันที่จะดำเนินงานวิจัยให้บรรลุ
 วัตถุประสงค์ ด้วยความเสียสละ และอดทน จนกระทั่งงานวิจัย
 ประสบผลสำเร็จ และขอขอบคุณผู้นำชุมชน หมอหนอง และผู้มาใช้
 บริการนวดแผนไทย ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านการนวดแผน
 ไทยชุมชนวัดเขาแก้ว จังหวัดตาก และขอขอบคุณ สถาบันการศึกษา
 ได้แก่ วิทยาลัยชุมชน จังหวัดตาก ศูนย์การศึกษานอกระบบและ
 ตามอัธยาศัย อำเภอเมืองตาก และ สำนักงานสาธารณสุข จังหวัด
 ตาก ในการ เอื้อเฟื้อ อำนวยความสะดวกด้านข้อมูล และองค์ความรู้
 ด้านการแพทย์แผนไทย จนทำให้งานวิจัย สำเร็จ สมบูรณ์ ลงได้เป็น
 อย่างดี

9. การอ้างอิง

- [1] สุวรรณิ คำมัน. (2551). รายงานการศึกษาสภาพ
 ปัจจุบัน ปัญหา และแนวโน้มการบริหารเปลี่ยนแปลง
 สังคมโลกและสังคมไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ด้าน
 สังคม (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการ
 สภาการศึกษา.
- [2] โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และยงค์ศักดิ์ ต้นติปิฎก. (2550).
 สุขภาพไทย วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ :สำนักวิจัย
 สังคมและสุขภาพ.
- [3] เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. (2550). ประวัติ วิวัฒนาการ
 และการประยุกต์ใช้แพทย์แผนไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์
 พัฒนาศาสตร์การแพทย์แผนไทย มูลนิธิการแพทย์แผน
 ไทยพัฒนา.
- [4] เบญจพร กิ่งรุ่งเพชร. (2551) “การแพทย์แบบบูรณา
 การ” ในรอบรู้เรื่องยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ. กรุงเทพฯ
 : คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [5] อภิชาติ ลิมตียะโยธิน “หน่วยที่ 1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ
 การนวดแผนไทย ” ในเอกสารการสอนชุดวิชานวด
 แผนไทยหน่วยที่1- 7. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 นนทบุรี 2550.
- [6] ยิ่งพร เจียรตระกูล. (2548). แนวทางในการพัฒนาธุรกิจ
 การนวดแผนไทยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา.
 วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [7] ทิพวรรณ เรืองขจร. (2550). สุขภาพส่วนบุคคลและ
 ชุมชน. สงขลา : คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
 มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- [8] ทิพย์อนงค์ เลื่อนพุกวัฒน์ และสุณี เลิศแสงกิจ. (2547).
 ภูมิปัญญาท้องถิ่น.กรุงเทพฯ : โสภณการพิมพ์.
- [9] สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวง
 สาธารณสุข. (2542). ชุดนิตยสารการแพทย์แผนไทย.
 กรุงเทพฯ: องค์การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ.
- [10] ยุพิน หนีใจเจริญ และคณะ (2550). ศักยภาพและ
 ความพร้อมการนวดแผนไทยในจังหวัดเชียงราย
 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงราย.

- [11] ชนกรรณ์ กุศลบุตร. (2550). การศึกษาความเป็นไปได้
 ในการลงทุน. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [12] ดนัย เทียนพุด. (2543). นวัตกรรมบริการลูกค้า.
 กรุงเทพฯ: บุ๊คแบงค์.
- [13] สมวงศ์ พงษ์สถาพร. (2546). Service Marketing.
 กรุงเทพฯ : มิตรภาพ.สำนักงานการศึกษานอกระบบ
 และการศึกษาตามอัธยาศัย. 2553. “กศน. กับ
 การทำงานร่วมกับเครือข่าย”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา
www.sciplanet.org/download/kmDoc/กศน. (30
 พฤศจิกายน 2553).
- [14] ทิศนา แคมมณี. (2545). ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้
 เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ.
 กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [15] พิธีธร บุญยรัตน์ และคณะ. (2554). กลุ่ม องค์การ
 และเครือข่าย. พิษณุโลก : สถาบันเพื่อสร้างความ
 เข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- [16] สุชาวลี สุทธิคณิง. (2542). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ
 ผู้บริโภคชาวไทยในการเลือกใช้บริการนวดแผน
 โบราณในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์
 บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [17] ชัชวาล สุวรรณเสวี. (2543). การวิเคราะห์ต้นทุน –
 ผลตอบแทนทางการเงินของโครงการ โรงเรียนนวด
 แผนโบราณในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์
 เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [18] เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, แพทย์หญิง และคณะ. 2544.
 “การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
 การนวดไทย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ระดับนานาชาติ
 และสนับสนุนให้ประชาชนเกิดการพึ่งตนเอง.” [ระบบ
 ออนไลน์]. แหล่งที่มา [http://
 w.w.w.dtam.moph.go.th/Service/project_detial/
 index.htm](http://w.w.w.dtam.moph.go.th/Service/project_detial/index.htm). (10 พฤศจิกายน 2552).
- [19] สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข.
 2545. “การศึกษาองค์ความรู้การนวดพื้นบ้าน
 ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย.” [ระบบ
 ออนไลน์]. แหล่งที่มา [http : //
 w.w.w.dtam.moph.go.th/Service/project_detia
 /index.htm](http://w.w.w.dtam.moph.go.th/Service/project_detia/index.htm). (10 พฤศจิกายน 2552).
- [20] นงลักษณ์ พรหมติงการ. (2545). ผลของการนวดเท้า
 ต่อการลดความวิตกกังวลของผู้ป่วยในหอผู้ป่วยวิกฤต
 ศัลยกรรม. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [21] สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข.
 2546. “ประสิทธิภาพเบื้องต้นของการประคบ
 สมุนไพรเพื่อบรรเทาอาการปวดกล้ามเนื้อ ” [ระบบ
 ออนไลน์]. แหล่งที่มา [http : //
 w.w.w.dtam.moph.go.th/Service/project_detia
 /index.htm](http://w.w.w.dtam.moph.go.th/Service/project_detia/index.htm). (10 พฤศจิกายน 2552).
- [22] รักเกียรติ จิรินทร์ และคณะ. 2547. “การประเมินความ
 พึงพอใจของผู้รับบริการการแพทย์แผนไทย : กรณีศึกษา

- งานแพทย์แผนไทย ศูนย์สุขภาพชุมชนเมืองสงขลา
โรงพยาบาลสงขลา.” [ระบบออนไลน์].แหล่งที่มา
[http : // w.w.w.jvkk.go.th/research/
qresearch.asp?code=0102219](http://w.w.w.jvkk.go.th/research/qresearch.asp?code=0102219). (10 พฤศจิกายน
2552).
- [23] รัชณี จันทรเกษ และคณะ. (2551). การบูรณาการ
การแพทย์แผนไทย : บทบาทวัดกับการดูแลสุขภาพ
ชุมชน (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การ
สงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- [24] ชรินทร์ วรกุลกิจกำธร. (2545). แนวทางการพัฒนา
ภูมิปัญญาการนวดแผนไทยให้เป็นธุรกิจเพื่อสุขภาพ
สำหรับนักท่องเที่ยว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [25] ศุภกนิษฐ์ เหมะวรรณ. (2545). ปัจจัยส่วนประสมทาง
การตลาดที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นในการ
เลือกใช้บริการนวดแผนโบราณในอำเภอเมือง จังหวัด
เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [26] Krejcie R.V.and E.W. Morgan. 1970.Educational
and Psychological Measurement. Texas
University, Texas.